

Trenutki zgodovin Afrike

Za običajnega podalpskega prebivalca ostaja Afrika temna in neraziskana celina, z delno izjemo Sredozemskih obal. Kot da bi podsaharska Afrika še vedno ostala terra incognita, ali še slabše, kot da ne bi imela zgodovine, vredne omembe. Položaj se v zadnjem desetletju prav nič ne izboljšuje, prej obratno, saj je Afrika, kot ekonomsko nezanimivo področje, izrinjena še dosti bolj. V času, ko smo se čutili povezane z Afriko prek gibanja neuvrščениh, je v našem jeziku izšlo nekaj besedil, ki pa počasi postajajo zastarela. Tisto malo uporabne literature v slovenščini in hrvaščini, kar jo uporabljam v tem članku, je navedeno na koncu teksta in kaže na luknjo, ki se s časom samo povečuje. Za vse, ki jih zanima, pa prilagam še nekaj naslovov na internetu, na katerega bolj kot na nove prevode polagam upanje, da se bo zdajšnja situacija spremenila.

Članek nima namena podajati pregleda celotne afriške zgodovine, temveč predstavlja nekaj dogodkov iz preteklosti, ki so pomembni za razumevanje sedanjosti. Zgodovina podsaharske Afrike je bila zaradi pomanjkanja pisnih virov precej eksotična specializacija. Uporaba nekoliko drugačnih metod, v prvi vrsti obdelava epov in drugih ustnih virov, ter arheološka odkritja počasi umeščajo Afriko v svetovno zgodovino. Z izborom sem se poskušal posvetiti predvsem temam, ki se ukvarjajo z afriško zgodovino kot z delom svetovne zgodovine.

PODOBA AFRIČANA IZVEN AFRIKE

Ko govorimo o Afriki v antiki, lahko bolj natančno spremljamo zgolj njen severni in delno severovzhodni del, kar se je dogajalo južno od Sahare, je bilo zavito v temo. Severna Afrika je imela v antiki nekaj več padavin, to je zadostovalo, da je po uničenju Kartagine hitro postala žitnica rimskega imperija in eden njenih bogatejših predelov. Aleksandrija je bila antični New York in njena knjižnica svetovno čudo. Tehnologija severne Afrike je bila v antiki zelo cenjena, v prvem stoletju našega štetja so v Aleksandriji izumili celo parni stroj. Herodot, prvi evropski zgodovinar, je imel o Afriki zelo pozitivno mnenje. Črno barvo je pripisoval vplivu podnebja in ni nikakor povezoval tega z značajem ljudi. Poleg tega je v Egiptu videl prvo civilizirano državo, od katere so se učili Grki.

Ta odnos do Egipta lahko spremljamo tudi pri kasnejših Grkih. Legendo Atlantide je zapisal Platon, ki pa se je naslonil na pripovedovanje egipčanskega svečenika. Navdušenje nad Afriko, še posebej nad religijo, je Aleksandra Velikega tako fasciniralo, da se je imel za potomca boga Amona. Za današnjo religiozno podobo sveta je ključna osebnost faraon

Imanotep, ki je bil kot kaže prvi, ki je utemeljil monoteizem. Čeprav je njegov odnos do religije za Egipt zgolj epizoda, je zelo verjetno vplival na Mojzesa, ki je prerok ne samo pri Židih in kristjanih, temveč tudi pri muslimanih.

Fascinacijo Evrope nad Egiptom lahko zaznamo tudi v zgodbah o Kleopatri, ki je najverjetneje najbolj znana afriška osebnost. Civilizacija, ki so jo pred dobrima dvema tisočletjema srečali Rimljani, je bila že takrat starejša, kot bi bila rimska, če bi preživela, stara danes. Egipt je bil tako močno in dobro organizirano ozemlje, da je Rim v strahu pred morebitnim uporom prepovedal senatorjem, da postanejo njegovi guvernerji. Če povzamem antično pozicijo Evrope nasproti Afriki, lahko rečem, da ne Grki ne Rimljani niso imeli kompleksa večvrednosti.

Barve imajo v vseh kulturah pomembno simbolično vrednost in črna (če pustimo ob strani, da ni

140 - Ena izmed prvih evropskih kart zahodne Afrike (1375)

prava barva) ne pomeni nujno smrti ali ničā (zanimivo je, da ta tradicija izhaja iz Perzije). Krščanstvo je ključen element za demoniziranje črnine, kot lahko najdemo že pri papežu Gregorju Velikem: “*Kajti tudi Etiopijec gre v kopel črn in pride ven črn; vendar kljub temu lastnik kopeli dobi svoje plačilo.*”¹

Z rastjo srednjeveške civilizacije in moči krščanstva se v 13. in 14. stoletju pojavi nova miselnost. V obdobju intenzivnih naporov, da bi razširili krščanstvo izven Evrope, postanejo črnici vredni pozornosti. Treba jih je usmeriti na pot edino zveličavne resnice, in osvoboditi muslimanske tiranije. Poleg tega so zelo izkrivljena poročila o krščanski Etiopiji z belim kraljem (podobne legende so krožile tudi o krščanskem indijskem kralju) in z neizmerno bogatim črnim še dodatno razvnela domišljijo. Zadnja legenda je našla pot celo v krščansko ikonografijo, saj eden izmed treh svetih kraljev postane črn (tudi pri Hieronimusu Boschu najdemo črnce).

Spremembo tega stališča lahko opazujemo od srede 15. stoletja naprej. Suženjstvo v Evropi ni nikoli izginilo, vendar je bilo od 10. stoletja dalje zelo redko. Sam obstoj suženjstva se nikakor ni smatral za nekaj nekrščanskega, prej obratno. Ena ključnih sestavin kasnejšega rasizma je izvirala iz interpretacije zgodbe iz svetega pisma. “*In Noe je začel obdelovati zemljo, in zasadil vinograd; in ko pije od vina njegovega, se upijani ter razodene sredi šotora svojega. Ham pa, oče Kanaanov, zagleda nagoto očeta svojega ter pove dvema bratoma odzunaj. Ko pa se je prebudil Noe iz vina svojega, zve, kaj mu je bil storil njegov najmlajši sin, in reče: Proklet bodi Kanaan; hlapcev hlapec bodi bratom svojim.*” (1 Mz, 9 20–26) To prekletstvo, ki ga je izrekel mačkasti Noe, se je začelo tolmačiti kot trajno prekletstvo njegovih naslednikov, ki naj bi jih greh počrnil.

Ta zgodba je skupaj z videnjem črncev kot divjakov postavila ostro mejo med Evropejci in Afričani. Superiornost, ki so jo Evropejci čutili, ni bila samo izraz tehnične premoči, ki se je kazala predvsem v orožju, temveč je imela tudi verske temelje. Končni rezultat je bil rasizem in suženjstvo v novi, bistveno bolj grobi obliki.

Na drugi strani se je Afrika soočila z islamom. V svojem širjenju se je izkazal za dosti bolj uspešnega. V nasprotju s krščanstvom se ni nikoli obremenjeval z barvo kože: čeprav je Biblija tudi islamska sveta knjiga, je drugače tolmačil to zgodbo. Islamski oče sociologije Ibn Khaldun (1332–1402) je razumel vzroke različne pigmentacije. “*Če v tori piše, da je Noe preklel svojega sina Hama, ne govori o barvi slednjega. Prekletstvo je napravilo samo Hamove otroke za sužnje potomcem njegovih bratov. Povezovati barvo kože črncev s Hamom pomeni nepoznavanje prave narave vročine in mraza in njenega vpliva na klimo in na ustvarjena bitja.*”² Enakost vseh ljudi pred bogom, ki je izrecno zapisana v koranu, je

¹ Schaff Philip, 1994: str. 143.

² Hrbek I. ed. (1992): str. 342.

141 - Ostanke rimljanskega Volubilisa

pomenila veliko prednost pri širjenju islama. "Karkoli kdo naredi, naredi sebi, in vsak grešnik bo nosil samo svoje breme." (VI; 164)

Boj med krščanstvom in islamom za duše Afričanov se je začel že davno. Severna Afrika je bila za razvoj krščanstva izrednega pomena. Egipčanska provinca je bila prva, v kateri so kristjani dosegli večino, nekateri trdijo, da se je to zgodilo še pred Konstantinovim tolerančnim ediktom (torej pred letom 313). Poleg tega je bil Egipt dom prvih menihov na čelu s svetim Antonom. Tudi nikejska izpoved, torej temeljna definicija krščanske vere, je povezana z aleksandrijskim patriarhom Atanazijem, ki je pomemben tudi za širjenje krščanstva v Nubiji in Etiopiji. Ne smemo pozabiti še najvplivnejšega evropskega filozofa srednjega veka, Avguština. Na kratko, severna Afrika je bila v pozni antiki izredno pomemben del krščanskega kozmosa.

Tako se zdi na prvi pogled neverjeten hiter uspeh islama, ki je bil v začetku 8. stoletja dovolj močan, da se je razširil tudi na evropsko stran Gibraltarja. Krščanstvo v severni Afriki ni izginilo čez noč, do 10. stoletja so kristjani še opazna manjšina, po tem času pa začnejo dokončno izginjati, čeprav najdemo zadnje še v 18. stoletju.

V času hitrega širjenja so Arabci kot vojni plen dobili veliko število sužnjev. V 9. stoletju, ko se začne množičen prestop podvrženih ljudstev, se trgovina na sužnje usmeri proti jugu. *Koran* namreč prepoveduje zaslužnjevanje (razen v vojni) pripadnikov religij knjige in

priporoča, da sužnje, ki so se spreobrnili v islam, osvobodijo. Črni animisti z juga niso bili pod zaščito religije, tako da je bilo čedalje več sužnjev črnih. Del teh sužnjev je bil uporabljen za izsuševanje močvirij v južni Mezopotamiji in južni Perziji. Tu se je začel mogoče največji upor sužnjev v zgodovini.

Upor afriških sužnjev se je začel leta 869 pod vodstvom enega od gospodarjev teh sužnjev, Arabca Alija Muhameda. Ta je prevzel egalitaristično šolo islama, kharidžitsko doktrino; v iskanju legitimnosti se je proglasil za naslednika Alija. Začetek upora je bil usmerjen proti gospodarjem sužnjev, vendar se je zelo hitro spremenil v vojno proti abasidskemu kalifatu, ki se je takrat raztezal od Atlantika do Inda.

Četudi so sužnji prišli v Mezopotamijo iz različnih delov Afrike in so tako pripadali različnim ljudstvom, so uspeli najti skupni jezik in se uspešno boriti. Čeprav naj bi kalifova vojska štela 50.000 vojakov, je bila proti

142 - Svetišče dogonskega hogona

upornikom prvih deset let upora neuspešna. Poleg tega se je veliko število kalifovih črnih vojakov pridružilo rojakom. Največji uspeh je bila zasedba Basre (871), enega najbolj cvetočih muslimanskih mest. V naslednjih letih so uporniki še prodirali na sever in se približali prestolnici takrat največjega svetovnega imperija, Bagdadu, na sto kilometrov. To je bilo leta 879, toda to je bil tudi začetek konca. Med letoma 881 in 883 je poveljstvo vojske moral prevzeti sam prestolonaslednik, da so lahko po štirinajstih letih končno uničili upornike. Ta upor se imenuje Zandž in je pomembno vplival na predstavo o črnih v muslimanskem svetu. Po tem uporu so nehali tako množično uporabljati črne sužnje, odnos do črncev pa se je nekoliko poslabšal.

Trgovina s sužnji se je po uporu nadaljevala še tisoč let, vendar se razlikuje od evropske trgovine s sužnji. Število sužnjev, s katerimi so trgovali po uporu, ni več doseglo zelo velikega števila. Poleg tega je nekaterim sužnjem, ki so sprejeli islam in so jih osvobodili, uspelo narediti kariero. Barva kože namreč ni bila razlog suženjstva. Čeprav je bilo življenje sužnjev v islamskih deželah težko, je bil njihov status bistveno boljši, kot je bil v Amerikah.

Tudi odnos Evropejcev do črncev v 15. stoletju in še v začetku 16. ni bil dokončno izoblikovan. Kdo ve, kakšna je bila prva reakcija Aztekov, ko so zagledali črnega Juana Garrido v Cortezovi vojski. Svoje mesto v zgodovini si je zagotovil kot prvi človek, ki je v Novem svetu posadil pšenico, poleg tega pa je bil nadzornik akvedukta, ki je oskrboval Mehiko z vodo.³

Za izreden dvig števila sužnjev so morali Evropejci odkriti bolj učinkovite načine. Da bi povečali zanimanje lokalnih voditeljev, so uporabili njihov pohlep in oblastizeljnost. Nikakor ne smemo pozabiti, da je notranost Afrike še sredi 19. stoletja pomenila precej neznano območje. Evropi je do takrat uspelo, da si je prisvojila le manjša obalna ozemlja, ki so služila predvsem kot trgovske postojanke. Za veliko trgovino so nujno potrebovali sodelovanje lokalnih vladarjev.

Evropa je ponudila v zameno za sužnje strelno orožje. Puške so pomenile za lokalnega vladarja vojaško premoč nad drugimi lokalnimi vladarji. Na ta način so Evropejci sprožili proces, v katerem so se nekatera ljudstva kratkoročno dvignila na račun okoliških. Najbolj 'veličasten' rezultat tega procesa lahko vidimo v Dahomeju. Eric Wolf je v študiji pokazal, da je to le vzorec, ki ga je Evropa ponavljala širom po svetu.⁴

³ Fernandez-Armesto F. (1997); str. 252.

⁴ Evropa in ljudstva brez zgodovine (I in II); Eric R. Wolf; 1998-99; zelo podoben proces lahko spremljamo v Severni Ameriki, kjer pa vloga sužnjev igrajo bobri, pravzaprav trgovina s krznom.

143 - Zapuščena dogonska vas

Muslimani niso imeli rasističnih pogledov na ljudi zaradi barve kože. To je dalo islamu zelo pomembno prednost pred krščanstvom, saj spreobrnitve niso bile nujni del imperializma in so bile pogosto vodene od zgoraj, torej so jih vodili lokalni vladajoči sloji, ki so imeli isto barvo kože kot podaniki. Kot tudi drugje se je islam najprej utrdil v mestih, pogosto po stoletjih sobivanja islamskih trgovcev. V nasprotju s krščanstvom (razen Nubije in Etiopije, ki sta bili tudi versko popolnoma neodvisni) se je v večji meri prilagajal realni situaciji. Zelo pogosto (tudi v Maliju) so bili vladarji in meščani povečini muslimani, medtem ko so v vaseh ostajali zvesti tradicionalnim religijam. Poleg tega so se stari poganski običaji in simboli ohranili tudi med muslimani, to pomeni, da sama sprememba religije ni tako drastično spremenila pogleda na svet.

Četudi islam do starih tradicij ni bil tako destruktiven kot krščanstvo, vendarle najdemo nekatere običaje, s katerimi se muslimani od drugod niso hoteli sprijazniti. Odnos do žensk in spolnosti se kot mnogim drugim muslimanom tudi Ibn Batutu ni zdel pravilen. Kljub temu pa so opisi arabskih popotnikov na splošno dokaj naklonjeni afriškim kraljestvom in cesarstvom. Po popotovanju po črni Afriki je Ibn Batuta sestavil spisek dobrih in slabih strani.

“Med dobrimi navadami so: izogibanje nepravilnosti; nikjer ni ljudi, ki bi ji bili bolj nenaklonjeni in njihov sultan je ne dovoljuje nikomur niti v najmanjši meri; popolna vdanost deželi, kajti ne popotnik ne prebivalec nima strahu pred roparji in tolovaji; ne jemljejo posesti belcev, ki umrejo v njihovi deželi, tudi če gre za velike vsote, temveč jo pustijo v rokah zaupanja vrednega belca, dokler posesti ne prevzame kdorkoli, ki je do nje upravičen; natančnost glede molitve in vztrajnost pri pridruženju kongregacij in priseljevanju otrok, naj počnejo prav tako; če človek ne pride hitro k mošeji, zaradi velike množice ne bo več našel prostega mesta ... Veliko pozornost posvečajo učenju svetega Korana. Če se jim zdi, da otroci zaostajajo pri učenju, jih vklenejo v okove in jim jih ne odstranijo, dokler se ne naučijo. Poklical sem kadijo (sodnika) za praznik. Njegovi otroci so bili v okovih. Rekel sem mu: ‘Ali jih ne boš spustil?’ Rekel je: ‘Ne, dokler se ne naučijo Korana na pamet.’ Njihove slabe navade so, da se njihove ženske, sluge, sužnje in mlade hčere, pojavljajo gole pred ljudmi z odkritimi genitalijami. Ženske, ki prihajajo pred sultana, so gole in nezastrite, prav tako tudi njegove hčere. Na sedemindvajseti dan ramadana sem videl okoli sto golih suženj, ki so prišle s hrano iz njegove palače, z njimi sta bili dve hčeri s polnimi prsmi in prav tako brez tančice.”⁵

Opis nikakor ne kaže na kakršno koli podcenjevanje civilizacijske stopnje črnskih držav. Prej nasprotno, saj tudi na drugih mestih hvali varnost, ki jo zagotavljajo. Poleg tega je Ibn Batuta eden največjih svetovnih popotnikov, njegovi opisi so eni od najbolj cenjenih. Potovanja so ga iz rodnega Fesa v Megrebu odpeljala prek severne Afrike v Meko, Konstantinopol in do severnih obal Črnega morja in naprej do Indije in otočij Indijskega oceana, do Malezije, Sumatre in Kitajske, nazaj do Magreba, nato do Španije in Sardinije, v podsaharsko zahodno Afriko ter čez cesarstvo Mali v porečje Nila in do Kaira. To so bili, če izzamemo zahodno Evropo, glavni civilizacijski centri starega sveta. Na drugi strani kritičen odnos od nekaterih navad kaže, da je bila ta hvala zaslužena.

Kot tudi kasnejše evropske popotnike je Batuto zelo motil drugačen odnos do žensk in do golote. Tale zgodba z njegovega potovanja lepo kaže na razliko.

“Nekega dne sem se oglasil pri Abu Muhamadu Yandakanu al-Massufi, s katerim sem prispel, in ga našel sedečega na preprogi. Na sredi sobe je bil kavč z baldahinom, na katerem sta sedela ženska in moški ter se pogovarjala. Rekel sem mu: ‘Kdo je ta ženska?’ Rekel je: ‘Moja žena.’ Rekel sem: ‘Kaj pa moški, ki je z njo?’ Rekel je: ‘Moški je njen prijatelj.’ Jaz sem rekel: ‘Ali si zadovoljen s tem, ti, ki si živel v naši deželi in poznaš vsebino religioznega zakona?’ Rekel je: ‘Med nami je druženje žensk z moškimi dobra stvar in sprejemljiv običaj, ki ne povzroča nobenega suma; one niso kakor ženske v tvoji deželi.’ Bil sem osupel nad njegovo prismojenostjo.”

144 - Največja srednjeveška univerza - mošeja v Timbuktuju

Poleg krščanstva in islama obstaja še tretji pol, ki pa je zelo heterogen. Animistična verovanja so kljub hudi konkurenci (ki je bila pogosto še nelojalna) uspela preživeti do danes. Tudi na ozemljih, ki danes veljajo za krščanska ali muslimanska, so mnogi simboli in običaji ostali po duhu ‘poganski’.

EKONOMSKA VLOGA AFRIKE

Rumena barva v rastafarjanski trobojnici pomeni zlato.⁶ To je bilo, že od začetka civilizacij, ključno menjalno sredstvo starega sveta. Že Egipt je pridobival zlato iz svojega zaledja višje ob Nilu. Osvojitev Nubije za časa XVIII. dinastije je zelo povečala nahajališča zlata pod faraonovim nadzorom. Amenhotepu III. je azijski kralj takole pisal: *“Naj mi moj brat pošlje zlata v velikih količinah, saj je v deželi mojega brata toliko zlata kot prahu.”* Razcvet Egipta v XVIII. in XIX. dinastiji, ki veljata za višek, je temeljil na nubijskem zlatu.

Čeprav v času Herodota Egipt ni bil samostojen, temveč del perzijskega imperija, je še vedno veljal za bogatega. Vendar naj bi bil še bogatejši etiopski kralj. Ta naj bi namesto v bronaste verige ujetnike vklepal kar v zlato. Ta bajeslovni jug je že od pradavnega predstavljal nekakšno Indijo Koromandijo. Egipčani so deželo južno od rdečega morja imenovali Punt in z njo vzdrževali trgovske stike.

Na zahodu Afrike so zlato prav tako začeli pridobivati že davno, vendar kot kaže v anti-ki saharska trgovina še ni bila zmožna prenesti dovolj velikih količin. Za močnejši razvoj

⁵ H. A. R. Gibb, 1994; str. 965-6.

⁶ To mesijansko-religiozno-politično gibanje, ki je nastalo v tridesetih letih 20. stoletja na Jamajki, se navezuje na legendo, da ko bo okronan črni cesar, se bodo črnci vrnili v Afriko. Ko je bil leta 1930 okronan princ Ras Tafari kot cesar Hajle Selasi, je bila prerokba izpolnjena. Po svetu so postali bolj znani po zaslugi glasbe, reggieja.

trgovine je bila potrebna puščavska ladja, kamela, ki se pojavi z Rimljani. Presežki, ki so bili posledica trgovine, so omogočili podsaharski Afriki, da je v vseh pogledih začela dohitevati razvite dele Starega sveta.

Kraljestvo Mali, ki ga opisuje Batuta, ni zraslo čez noč. Ozemlje južno od Sahare, predvsem med rekama Nigrom in Senegalom, se je začelo pospešeno razvijati že v 8. stoletju. Za razvoj je ključna trgovina med tropskim jugom, kjer so bila bogata nahajališča zlata, in severom, od koder so prinašali kameno sol.

Obseg trgovine z zlatom mogoče najlepše ilustrira romanje malijskega cesarja Mansa Muse v Meko (hadž). Na pot naj bi se odpravil s sto kamelami, vsaka naj bi nosila sto petdeset kil zlata. Na potovanju se je za tri mesece ustavil v Egiptu in podaril ter porabil toliko zlata, da se je za nekaj let cena zlata spustila za nekje med 10 in 30 % (ocene so različne). Ko se je vračal, mu je zmanjkalo zlata, tako da si ga je bil prisiljen sposoditi. Ko se je vrnil domov, je ukazal izplačati dolžnike v razmerju za 3 proti 7.

Da bi preprečili padec vrednosti zlata, je kar v nekaj kraljestvih deloval običaj, po katerem vladar dobi zlate kepe, za 'izvoz' pa gre izključno zlati prah. Tudi zemljevida iz Majorke priznavata izredno bogatost takratnega imperija, poleg tega pa ikonografsko obravnavata tamkajšnjega vladarja enako kot evropske. V poznem srednjem veku je bilo kar dve tretjini zlata, ki je bil v obtoku v Evropi, iz Afrike.

Če je zahodna Afrika skrbela za potrebe Sredozemlja in Evrope, je bila vzhodna Afrika usmerjena v Indijski ocean. V Zimbabveju in okoli reke Limpopo so že v prvem tisočletju začeli izkoriščati bogata nahajališča zlata in bakra. Povezava s prvimi arabskimi trgovskimi postojankami je pomenila vključitev tudi tega dela sveta v trgovinske tokove. Kilva, Mogadiš, Zanzibar in Mombasa so samo nekatera cvetoča mesta, ki so višek doživela v prvi polovici tega tisočletja.

Trgovina je bila usmerjena predvsem proti vzhodu in v manjši meri proti severu. Glavno izvozno blago so bili zlato, baker, slonova kost in sužnji. To blago je zaradi monsunskih vetrov, ki pihajo pol leta od vzhoda proti zahodu, pol leta pa v nasprotni smeri, plulo po ovinku čez Adne proti Gudžaratu v Indiji. Od tod je nadaljevalo proti Malabarski obali na jugu. Tu pa so trgovino prevzeli Malajci (vsaj med 8. in 11. stoletjem) in afriško blago je plulo naprej proti Indokini in Kantonu v južni Kitajski. V zameno je Afrika dobila indijske začimbe in koralde, tkanine, kitajski porcelan ter še nekaj različnega blaga iz Burme in Vietnama.⁷

Med Kilvo in Mogadišem je bilo sedemintrideset mest. Vsa so bila vezana na trgovino in se niso nikoli združila v enotno kraljestvo. Jezik, ki so ga govorili, je svahili, na katerega je

vplival arabski jezik. Nekatera mesta so postala tako bogata, da se je razširila zgodba, da naj bi aristokrati po srebrnih lestvah plezali v zlate postelje.

Trgovina ni vplivala samo na samo obalo, vpliv se je razširil tudi v notranjost. Zmožnost koncentracije presežkov (za to je v začetni fazi nujna trgovina) je omogočila vzpon kraljevine Zimbabve. Ta se je v 15. stoletju razširil na sever in postal najmočnejša tvorba Afrike pod ekvatorjem. Samo kraljestvo je bilo dovolj močno, da je odbilo napade Portugalcev med leti 1571–1575. Končni rezultat je bila trgovinska pogodba in spoštovanje Portugalcev, ki so očitno razumeli samo jezik nasilja. Nekateri so deželo Mwene Mutapa (kot se po nazivu vladarja imenuje kraljestvo od 15. stoletja, pomeni pa Gospod oropanih ljudstev) enačili z legendarnim Ofirjem ali celo s kraljestvom kraljice iz Sabe.

Španija in Portugalska nista bili dovolj močni, da bi v tem času vojaško zasedli večje predele Afrike. Leta 1578 je Španijo (takrat je vključevala tudi Portugalsko) v krvavi bitki premagalo maroško kraljestvo. Na bojišču so pustili 25.000 mrtvih in upanje o osvojitvi severne Afrike. Šele tristo let kasneje je bila Evropa dovolj močna, da je začela osvajati večje dele Afrike in obdobje kolonializma ni bilo tako samoumevno, kot se zdi danes.

Po tej bitki se je Maroko spremenil v kolonialno silo, saj je dosegel, kar se je zdelo nemogoče. Poslal je odlično opremljeno vojsko prek Sahare in osvojil kraljestvo Songaj, ki je obsegalo podobno območje kot Mali. Po pol stoletja zasedbe se je to izkazalo le za trenutno epizodo, vendar kaže, da bi se tok zgodovine lahko obrnil tudi drugače.

Zelo zanimivo epizodo predstavlja tudi obdobje, ko je bilo kitajsko cesarstvo največja pomorska sila. Od leta 1405, ko se začne obdobje velikih odprav kitajske flote, do leta 1435 so stometrske (celo 150-metrške) džunke vladale celotnemu Indijskemu oceanu. Priplule so tudi do afriških luk na vzhodni obali, do Mogadiša in Malindija. Od tam so odpeljali kot darilo kitajskemu cesarju žirafa, majhne galeje, s katerimi so 'odkrivali' Evropejci, takega tovorar niso zmogle. Odnos konfucijancev na kitajskem dvoru do trgovine je kriv, da se je ta takrat nedvomno najmočnejša pomorska sila sama ukinila. Če se ne bi, Evropa ne bi mogla prevzeti trgovine.⁸

Za Afriko je bilo zelo pomembno, da so Evropejci v večjem številu prišli ravno v času, ko Afrika ni imela zares velikega kraljestva. Popolnoma drugačne navade, predvsem golota, so zaradi *Biblije* in predsodkov asociirali na barbarstvo. Naslednji logičen korak je bil povzdigovanje belcev v večvredne. Ta kompleks večvrednosti se je pojavil med ljudmi, ki so obiskali Afriko, ne med vladarji. Kulturno-civilizacijske razlike so med mornarji in trgovci povzročile, da je prevladalo takšno mnenje, ki se je kasneje razširilo tudi med tistimi, ki z Afričani niso imeli neposrednih stikov.

Zanimiva je zgodba o odnosih med kraljem Konga in portugalskim kraljem. 'Najmogočnejšemu in odličnemu kralju Konga', je pisal njegov 'kraljevski brat' Emanuel, portugalski kralj, ko ga je nagovarjal. Kongovsko kraljestvo je nastalo slabih sto let prej in

⁷ Glej Abu-Lughod (1989); čeprav ne posveča posebne pozornosti Afriki, daje študija zelo dobro sliko trgovinske povezanosti Starega sveta.

⁸ Ta zgodba skupaj še z nekaterimi drugimi kaže, da stare teze o 'logičnem razvoju' Evrope v kolonialno silo ne vzdržijo resne kritike.

je bilo na ozemlju današnje severne Angole. Prvi odnosi s Portugalci, ki niso bili dovolj močni, da bi si lahko vojaško podvrgli kraljestvo, so bili zelo pristrčni. Misijonarji so v Afonsu (vladal 1506–1543) našli gorečega spreobrnjenca, ki je podpiral katolizacijo svoje dežele. Njegov sin je bil poslan na šolanje v Lizbono in je imel leta 1513 pred papežem Leonom X. predavanje v latinščini. Afonso je poskušal celotno državo preurediti po portugalskem vzoru in je poleg pokristjanjanju zelo veliko pozornosti posvečal šolanju.

Idila se je kmalu končala. Z otoka Sao Tome so Portugalci naredili svoje oporišče in si začeli lastiti vso trgovino Konga. Poleg tega se je zelo razmahnila trgovina s sužnji in začela spodjedati ekonomijo. Tudi pokristjanjanje ni bilo preveč uspešno, saj je primanjkovalo izšolanih misijonarjev. Še hujše pa je bilo, da so se portugalski trgovci začeli širiti po vsej državi in hujskati vazalna področja k upor. Poleg tega so zaslužnjevali vse, do katerih so lahko prišli, med njimi tudi prince in kraljeve sorodnike.

Za rast trgovine s sužnji je 'kriv' tudi povsem drugačen status sužnjev, ki so jih poznala tudi črnska kraljestva. V Kongu je bil suženj del družine in je imel verjetno več pravic kot takrat 'svobodni' podložniki v Evropi. Imeli so državljske in lastniške pravice ter so celo nadomeščali gospodarja. V Kongu so jih imenovali otroci in njihov položaj tudi evropski popotniki opisujejo kot znosen.

Ko so Portugalci prevzeli trgovino in destabilizirali kraljevino, so preprečili tamkajšnjim ljudstvom, da bi se sama modernizirala. V prvih stoletjih evropske ekspanzije gre v prvi vrsti za to, da so si podvrgli trgovino na daljše razdalje ali da so jo uničili. S tem pa so Afriki ukradli kapital, ki ga je nujno potrebovala v čedalje hitreje razvijajočem se svetu.

Portugalska taktika je bila na vzhodni obali Afrike drugačna. Za trgovino v Indijskem oceanu (razen Perzijskega zaliva) je bilo značilno, da je bila miroljubna. Čeprav so prek vse zgodovine tamkajšnje trgovine obstajale trgovske mornarice večjih držav, med njimi niso obstajali sovražni odnosi. V nasprotju s Sredozemljem tu niso poznali konvojev ladij.

Ko so tako v zadnjih letih 15. in v prvih letih 16. stoletja portugalski pomorščaki pripluli do Indijskega oceana, so prekršili stoletja staro nenapisano pravilo. Če so le dobili priložnost, se prav nič niso obotavljali pleniti ladje in luke. Zaradi boljše oborožitve se jim ni nihče postavil v bran in cvetoča trgovina, ki je za razvoj ključna, je bila skoraj do konca uničena.

Strelno orožje je vneslo novo dimenzijo v boj za oblast. Podsaharska Afrika se ni razvila dovolj, da bi ga lahko sama proizvajala, to je drastično spremenilo ekonomsko ravnotežje. Oboroževalna tekma, ki se je razvila, je bila kot danes, glavni zaviralec razvoja. Trgovanje se je zaradi vojn zmanjšalo (razen trgovine s sužnji, seveda), poleg tega pa je čedalje večji del dobička odhajal v Evropo.

Zanimiv primer je kraljestvo Dahomej. Njegova moč izhaja iz široke uporabe strelnega orožja. Tragičnost te bleščeče države se kaže v načinu, kako so prišli do njega. V drugi polovici 17. stoletja so uspeli s trgovino s sužnji dobiti dovolj mušket, da so z njimi opremili vojsko. Ta je tako postala močnejša od vojsk sosedov, ki so jih osvajali enega za drugim, ujetnike pa zopet prodajali Evropejcem za več pušk. Podobno zgodbo srečamo tudi pri nekaterih drugih, izjema so Ašanti, ki pa so nadzorovali nahajališča zlata.

Zaradi dokaj specifične situacije so si Evropa in njene ameriške kolonije uspele prisvojiti poceni delovno silo in kapital iz Afrike. Bogastvo nove Evrope, ki je povzročilo spiralo čedalje hitrejšega razvoja, je bilo ukradeno. Tempo razvoja zahodnega sveta ne bi bil mogoč brez kapitala in delovne sile iz Afrike in drugih evropskih kolonij.

Sužnje so od sedemnajstega stoletja naprej uporabljali predvsem na plantažah. Predvsem sladkorni trs je bil že v 18. stoletju zelo velik posel, s katerim so se obogatile evropske borze. Tudi tobak in bombaž sta bila pomembna artikla, katerih nizka cena je bila posledica nizke cene delovne sile in njene dostopnosti. V 17. stoletju naj bi v Novi svet prispelo 1,5 milijona sužnjev, v 18. pa okoli 6 milijonov.⁹ Poleg tega je Afrika postala tržišče za manufakturne proizvode in tako vzpostavila položaj, ki že spominja na današnje razmere.

Današnja Afrika tako nudi povsem drugačno sliko, kot jo je nudila v 15. stoletju. Poleg omenjenih razlogov za počasnejši razvoj je zadnji udarec prišel na koncu 19. stoletja, ko so jo s popolnoma nezgodovinskimi mejami kolonialisti razdelili na neživljenjske države. Spirala medsebojnih vojn, ki jo je na začetku povzročila trgovina s sužnji, se zaradi mej, ki so ločevale posamezna ljudstva in združevale tradicionalne sovražnike, nadaljuje v današnji čas.

LITERATURA

- ABU-LUGHOD (1989): *Before European hegemony. The World System A.D. 1250–1350*. Oxford: Oxford University Press.
- DAVIDSON, BASIL (1984): *Afrika u povjesti*. Zagreb: Globus.
- FERNANDEZ-ARMESTO, F. (1997): *Millenium*. London: Black Swan.
- GIBB, H.A.R. (1994): *The travels of Ibn Battuta*. London: The Hakluyt Society.
- HRBEK, I. ed. (1992): *Africa from the Seventh to the Eleventh Century*. Berkeley: University of California.
- KASULE, SAMUEL (1998): *The History Atlas of Africa*. London: Macmillan.
- KI-ZERBO J. (1977): *Zgodovina črne Afrike*. Ljubljana: Borec.
- KUR'AN (1989): *Prevod Kurana*. Sarajevo: Starjeinstvo islamske zajednice.
- SCHAFF, PHILIP (1994): *Nicene and Post-Nicene fathers*. Vol. 10, Leo the Great, Gregor the Great. London: Hendrickson Publishers.
- SVETO PISMO (1914): *Sveto pismo starega in novega zakona*. Ljubljana: Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- WOLF ERIC R. (1998–1999): *Evropa in ljudstva brez zgodovine I in II*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

http://www.sas.upenn.edu/African_Studies/AS.html

<http://www.fordham.edu/halsall/africa/africasbook.html>, ena največjih zbirk dokumentov, ki poleg Afrike pokriva tudi druga področja

<http://docker.library.uwa.edu.au/~plimb/az.html>

⁹ Fernandez-Armesto F., Millenium (1997); Black Swan, str. 252.